

POETIC TRANSYLVANISM IN THE CASE OF ADY ENDRE

Carmen Hurubă (Dudilă)

PhD Student, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: Ady Endre is an authentic Transylvanian poet. In the lines below you will find a real image of the Transylvanian village in a period when it belonged to the Austro-Hungarian Empire. He is the first poet who will speak in negative words about his village. Death, life and misery are the main themes of his work.

Keywords: poetry, village, symbolism, misery, Transylvania.

Ady Endre s-a născut în 1877 la Mocențiu (Érmindszent), mai târziu Eriu-Sâncrai, astăzi Ady Endre. A studiat la Zalău, Carei, Debrețin. A lucrat ca ziarist la Oradea. În 1904 pleacă la Paris. După revenire, lucrează la cotidiene din Budapesta. Bolnav, se retrage la Ciucea. Moare în 1919.

Volume: *Poezii* (Versek) în 1899; *Încă o dată* (Még egyszer) în 1903; *Poezii noi* (Új versek) în 1906; *Sânge și aur* (Vér és arany) în 1907; *Pe carul Sfântului Ilie* (Az Illés szekeren) în 1908; *M-aș bucura de-aș fi iubit Mi-ar păcea să fiu iubit* (Szeretném ha szeretnének) în 1909; *Poemele Tuturor Tainelor* (A Minden-Titkok versei) în 1910; *Viața fugară* (A menekülő élet) în 1912; *Iubirea noastră* (A magunk szerelme) în 1913; *Cine m-a văzut pe mine?* (Ki látott engem?) în 1914; *În fruntea morților* (A halottak élén) în 1918; *Ultimele corăbii* (Utolsó hajók) în 1923, volum postum.¹

Tatăl, Ady Lőrinc (1851-1929) agricultor, mama Pásztor Mária (1858-1937) provine dintr-o familie de preoți reformați. Ady Endre își începe studiile în Mincențiu, unde este elevul lui Katona Károly, apoi continuă la liceul catolic sub îndrumarea lui Hark István. În 1886 continuă cu studiile liceale la Carei. Din 1892 învață la Zalău. Obține bacalaureatul în 1896. Va avea o prodigioasă activitate ca ziarist, colaborând la diverse publicații de limbă maghiară din Budapesta și din Ardeal. Va locui o perioadă la Oradea și va lucra în redacția cunoscutei publicații *Nyugat* (*Occidentul*). În jurul acestei publicații, tineretul și elementele progresiste maghiare vor constitui o lojă francmasonică, având același nume, care se va angaja în marile bătălii social-politice.²

Prima poezie va fi publicată în 22 martie 1896 în jurnalul *Szilágy*. O va cunoaște pe Diósy Ödönne, Brüll Adél (Léda) în 1903. Léda locuiește la Paris și este soția unui om bogat. Ady se îndrăgostește de ea și o urmează la Paris. Léda devine muza lui Ady astfel că nu puține din poeziile sale vor fi dedicate Ledei: *Lédával a bálban/ Sikolt a zene, tornyosul, omlik/ Parfümös, boldog, forró, ifju pára/ S a rózsakoszorús ifjak, leányok/ Rettenve néznek egy fekete párra./ „Kik ezek?” S mi búss csöndben belépünk./ Halál-arcunk sötét fátyollal óvjuk/ S hervadt, régi rózsakoszorúkat/A víg teremben némán szerte-szórjuk./ Elhal a zene s a víg teremben/Téli szél zúg s elaluszna a lángok./ Mi táncba kezdünk és sírva, dideregve/Rebbennek szét a boldog*

¹ Kocsis, Francisko; *Efectul admirației. Poeți maghiari din Transilvania*, editura Ardealul, Târgu-Mureş, 2006, pag. 37

² http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=7718, 27.10.2015.

*mátka-párok.*³ **Cu Leda la bal:** *Abur tânăr, fierbinte, și parfum/Plutește, se-nalță, muzica urlă;/Flăcăi și fete cu coroane de roze/Cu groază privesc perechea ce intră./ "Cine-s?" Intrăm în liniștea tristă./Ascundem sub văluri a morții paloare/ Și-n vesela sală risipim în tăcere/ Rozele veștedelor noastre coroane./Muzica se curmă și-n sala de bal/ Șuieră vântul, lumina se stinge./ Când începem dansul, fiecă pereche/Se-ndepărtează, tremură și plânge.⁴ sau **Léda a kertben/ Bús kertben látlak:** *piros hinta-ágy/ Himbálva ringat./ Lankadt virágok könnyes kelyhekkel/Siratják a csókjainkat./ Álmodva nézlek: két piros felhő/Kószál az égen./ Csókokat gyarlón, himbálva váltanak/ S meghalnak vágyak tüzeben./Két piros felhő: szállunk. A lángunk/Éhesen lobban./S itt lent a kertben még a pipacs is/Szán bennünket jóllakottan.*⁵ **Léda în grădină:** *În tristă grădină te văd: roșu, te/Leagănă hamacul./ Veștede flori cu potire de lacrimi/ Ne deplâng sărutul./Te privesc în vis: doi nori stacojii/Umblă-n cer haihui./În balans, șovăind, își dau săruturi/ Și-s mistuiți de doruri./Plutim: doi nori roșii. /Flăcările /Pâlpâie flămânde./ Jos, în grădină, până și macul/De milă ne plânge.⁶**

Contactul cu literatura și cultura franceză, mai ales cu poezia lui Baudelaire și Verlaine, va fi decisivă pentru propria sa creație poetică. Sub puternica influență a noilor curente, îndeosebi a simbolismului, Ady declanșează un curent de reformare a poeziei maghiare, de modernizare a acesteia, pentru a depăși formele estetice și stilistice desuete, pentru a ieși de sub influența lui Petofi.

După debutul din 1899, la Debrețin, cu volumul *Versuri*, urmat, patru ani mai târziu, la Oradea, de cel intitulat *Încă o dată*, ambele destul de modeste, departe de a anticipa marea lui poezie de mai târziu, poetul publică, în 1906, volumul *Versuri noi*, volum care reprezintă un eveniment editorial de mare impact asupra iubitorilor de poezie, aducând noi elemente și îmbogățind substanțial arta poetică a celui considerat, pe bună dreptate, unul dintre cei mai mari poeți ai literaturii universale a secolului XX.

Ady Endre a avut și o bogată activitate ca jurnalist, reușind astfel să observe realitățile complexe ale vieții social-politice, mizeria și dificultățile traiului de zi cu zi al milioanele de năpăstuiți, dar și să sesizeze aspirațiile lor, inclusive cele de ordin național, etnic. Toate aceste preocupări l-au făcut să se intereseze și de personalitățile emblematice ale altor minorități etno-lingvistice.⁷

Pentru lirica maghiară, Ady a fost considerat a fi „*cometa simbolismului*“ spune criticul Kocsis în Antologia sa. Timpul trecut al verbului vrea să exprime schimbarea de încadrare atât de categorică aplicată de critica și istoria literară anterioară, noile studii încercând să lărgască sau chiar să demoleze cadrul limitat al unui curent, afirmând că poezia lui Ady, cu excepția unor elemente specifice, care amprentează această orientare, experimentează o formulă care topește în sine tot ce a avut mai fast poezia dintotdeauna, dincolo de tradiții, curente, manifeste sau școli. O asemenea abordare nu numai că se poate mula pe creația adyană cu ușurință, dar se impune chiar, pentru a evita transmiterea către noile generații a impresiei de imagine mumificată care prezintă interes doar pentru câțiva cercetători.⁸ Trebuie spus că după întâlnirea cu Ady Endre,

³ Endre, Ady; *Versek*, editura Kriterion, București, 1979, vol. I, pag. 120.

⁴ Kocsis, Francisko; *Efectul admirației. Poeți maghiari din Transilvania*, editura Ardealul, Târgu-Mureș, 2006, pag. 51.

⁵ Endre, Ady; *Versek*, editura Kriterion, București, 1979, vol. I, pag. 122.

⁶ Kocsis, Francisko; *Efectul admirației. Poeți maghiari din Transilvania*, editura Ardealul, 2006, pag. 52.

⁷ http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=7718, 27.10.2015.

⁸ Kocsis, Francisko; *Efectul admirației. Poeți maghiari din Transilvania*, editura Ardealul, Târgu-Mureș, 2006, pag. 15.

mentalitățile vechi se schimbă. Devii un alt om, singurul tău gând este acela de a-i citi cat mai multe din poeziile sale și doar atunci ești mulțumit pe deplin. În acest sens criticul Kocsis spune despre Ady că este *născut parcă pentru a se exprima între limitele estetice propuse de ea, Ady erupe în peisajul literelor maghiare cu o forță de nestăvilit, cu o ușurință a rostirii – nicăieri în discursul său liric nu se simt crispări sau poticniri – care îl anunță pe geniul pornit să creeze propriul său imperiu de simboluri. Stăpân absolut al limbajului, maestru al ritmului și al rimei, Ady impune un suflu nou, cu consecințe fatale asupra versificatorilor tradiționaliști. După el, nici un autor (și a existat o întregă armată de epigoni ai lui Petőfi și Arany) tributar vechilor canoane nu a reușit să reprezinte un vârful de valoare, deși mulți dintre ei sunt prezențe lirice remarcabile și astăzi.*⁹

Romantismul și simbolismul au drept trăsături comune tristețea, melancolia, neobosita luptă împotriva raționalismului. Ady Endre, simbolist incontestabil al literelor maghiare, reușește prin lirica sa o contopire a diverselor motive și teme literare, realizând astfel, un mod de exprimare deosebit, al conceptelor despre viață și moarte. Folosirea simbolurilor pentru a reda cât mai real viziunea lui despre viață și moarte, constituie punctul central al liricii sale. Va aborda teme precum dorința, visul, taina, miracolul, dragostea, bucuria și motivul dragostei și al iubirii cu multiplele sale variațiuni.

Deși la început a fost receptat destul de superficial, mai spune criticul Kocsis în antologie, contemporanii săi încurcându-se în hățișul de metafore și simboluri de o noutate enigmatică pentru ei, Ady s-a instalat în forță în sfera celor privilegiați, iar instanța critică n-a avut altceva de făcut decât să-i „consfințească” dreptul de a ocupa acel loc. Foarte elocvent în acest sens este un studiu (*Ady Endre și noua lirică maghiară*) publicat de Boross F. László în revista *Ma* a lui Kassák la puțin timp după dispariția lui Ady. Acesta afirmă că Ady a creat prin opera sa și prin covârșitoarea influență pe care o exercita un nivel artistic și o viață artistică în Ungaria și a fost prin ele inițiatorul unui experiment reușit care a permis ca aerul înălțimilor din culturile apusene să pătrundă și în literatura maghiară. Dacă poeziile din tinerețe conservă cerințele literare clasice ale epocii, treptat se va face loc, pe lângă acestea, revolta împotriva vechiului precum și combativitatea patriotică. Treptat, simbolismul său se amplifică prin identificarea elementelor peisajului natural cu marile simboluri ale istoriei colective și personale, cu destinul maghiar și istoria națională. Opera sa devine un tunet imperativ al preceptelor morale învechite - lucru, de altfel, comun și poeziei patriotice a lui Octavian Goga. Poezia sa cultivă astfel ideile unei modernități europene, opusă vechiului, evoluând sub semnul progresului trepidant, spre industrializare și urbanizare, în opoziție cu domeniul denumit de poet „aria grofească”, condamnată ca fiind principalul factor al sărăciei și decadenței sociale. Era greu de presupus că o astfel de atitudine să fie pe placul viitorului său socru din Parlamentul budapestan, Boncza Miklós, unde acesta reprezenta omul trecutului.

Viața lui Ady este condusă de alcool și droguri. Toate abuzurile îl vor aduce într-un final la un sanatoriu de dezintoxicare. Și cum deseori se spune că, nimic nu este întâmplător, toată dezordinea din viața lui Ady a dus spre o așezare a vieții sale. Astfel, se va observa o schimbare, în bine, în lirica lui Ady, *se ridică pe scara popularității ca poet*, dar în viața personală va suferi o pierdere, *se răcește legătura cu Léda până când rupe orice legătură cu ea*. În 1914 se căsătorește cu Boncza Berta, cu care corespundea în scrisori încă din 1911.¹⁰ Tot în articolul menționat anterior, se mai spune că, odată ajuns în capitala ungară, important centru cultural și

⁹ ibidem, pag. 16

¹⁰ www.poezie.ro, 20.08.2015.

politic al imperiului dualist, se va lărgi orizontul tânărului poet. Lumea trepidantă, nu lipsită de contradicții și diverse tentații, îl vor atrage ca un magnet, în pofida eforturilor lui de a rezista acestor distructive atracții. Aspectul fizic armonios, bine clădit al tânărului poet, îi va crea încă de la început numeroase probleme în cercurile boemei și protipendadei vremii. *Ady Endre, după cum o arată și creația sa, n-a rămas indiferent și insensibil nici față de nuree dintre frumoasele vremii. După cum se știe, vreme de 9 ani, amanta poetului a fost Diosy Adél BRÜLL.*¹¹

Adél va fi femeia care îl va cuceri pe tânărul poet cu frumusețea și finețea sa. Chiar dacă totul va începe ca o joacă pentru tânăra femeie, poetul va cădea în mrejele sale și îi va dedica multe din poeziile sale. Chiar dacă a existat și o poveste de iubire între ei, rămâne totuși de necontestat faptul că Ady a beneficiat și de sprijinul financiar al femeii. O bună parte din șederea tânărului poet la Paris a fost posibilă datorită resurselor financiare ale lui Adél, care provenea dintr-o familie deosebit de prosperă. În poeziile lui Ady, tânăra va apărea cu numele anagramat Leda. Și totuși în ciuda unei idile destul de furtunoase, presărate cu abuzuri de droguri și alcool, Adél se decide să îl părăsească pe tânărul poet pentru un alt bărbat, fapt care îl va determina să se mute la Oradea, unde va intra în lumea gazetăriei, având o bună colaborare cu ziarul *Világ*, cu sediul în același oraș. Potrivit unor surse istorice literare, răcirea treptată a relațiilor amoroase dintre el și Adél Brüll s-ar fi produs și datorită faptului că, odată cu creșterea popularității sale, el ar fi început să o neglijeze frecvent, fapt care n-a fost primit cu entuziasm și plăcere de amanta sa. Se pare că ea devenise conștientă și de faptul că, încă din 1911, el începuse o legătură epistolară intensă cu Boncza Berta, aflată pe atunci la un colegiu elvețian. Tânăra, devenită 4 ani mai târziu soția poetului, va fi alintată de el cu numele de Csinska, urmând să îi dedice numeroase din poeziile sale de mai târziu.¹²

Însă întâlnirea lui cu mediile literare franceze și cunoașterea din sursă directă a noilor curente în poezia franceză și europeană vor influența decisiv viitoarea sa evoluție estetică-literară și prin el vor asigura accesul poeziei maghiare spre marile curente literare și estetice ale începutului de secol XX. Sub acest raport putem considera că Ady Endre este unul dintre marii creatori maghiari de poezie, care a oferit o șansă extraordinară confrăților săi literari de a cunoaște și împărtăși marile câștiguri pe care le va aduce creației poetice proprii dar și naționale viitoare noile curente elaborate estetică-literare în laboratoarele pariziene.

Privind retrospectiv situația literaturii și poeziei maghiare de la începutul secolului XX, se poate afirma fără nici un fel de exagerare că înscrierea ei pe orbita noilor direcții și tendințe moderniste se datorează, într-o foarte mare măsură, lui Ady Endre. Și poezia sa personală a avut față de volumele și poemele publicate anterior de câștigat categoric, atât sub aspect tematic, al mijloacelor și formelor de expresie estetică-literară, cât și al întregii sale arte poetice. Riscăm să afirmăm că Ady Endre a reușit să transforme poezia maghiară a începutului secolului XX, din poezia banală, comună, fără strălucire, anostă și neimportantă a unei anonime provincii a imperiului dualist într-o poezie competitivă, vie, cu o mai largă deschidere față de noile teme și curente estetice, prin nimic inferioară în raport cu cea a marilor centre de putere literară din epocă. Iar la aceasta și-a adus o contribuție și relația sa amoroasă cu Adél Brüll. Se pare că, simțindu-se trădată mai ales de frecventarea intensă a bordelurilor pariziene, ca și de viața hedonistă pe care o ducea și în care alcoolul și drogurile jucau un rol exagerat, treptat relația

¹¹<http://www.agerostuttgart.de/REVISTAAGERO/ISTORIE/Iubirile%20lui%20Ady%20Endre%20de%20Brudascu.htm>, 27.07.2015.

¹²<http://www.agerostuttgart.de/REVISTAAGERO/ISTORIE/Iubirile%20lui%20Ady%20Endre%20de%20Brudascu.htm>, 27.07.2015.

amoroasă dintre cei doi se răcește. De altfel, în 1909, ca urmare a exceselor pe care le făcuse la Paris, poetul ajunge într-un sanatoriu de dezintoxicare, fapt care ar fi trebuit să-l avertizeze și în privința pericolului pe care viața sa boemă și hedonistă îi influența sănătatea.

Motivul principal al decadenței sale se numea Boala, Vinul, Extazul, Femeia, Moartea, toate legate de domnia devastatoare a banului. Solidaritatea față de țărănimea săracă maghiară apare recurent în volumul „Uj versek” („Versuri noi”) o pledoarie patetică - care îl apropie de gândirea lui Goga ca exponent al ruralului românesc. De pe pozițiile unei poetici anticlasiciste și post romantice, el reevaluează realist iluziile istorice și tradițiile proprii moștenite de la mica nobilime maghiară, de care se simțea indisolubil legat. Expunerea sistematică a acestor motive, sinceritatea nemiloasă, critică la surescitarea orgolioasă a nobilității naționale i-au atras simpatia și fraternitatea unor poeți din arealul central european, precum românul Goga, sârbul Manoilovici, croatul Krleza, dar și artiști precum cehul Franz Kafka sau austriacul Reiner Maria Rilke. Astfel, a devenit unul dintre cei mai reprezentativi poeți ai epocii, Ady atingând cu temerară intuiție artistică o viziune simbolistică specifică individualismului modern.¹³ În poeziile sale este prezentă influența lingvistă româno-maghiară datorită mediului din care provine, zona ce a constituit dispute între conducători de-a lungul anilor. Schöpflin Aladár afirmă despre arta poetică a lui Ady că seamănă cu o fugă imensă, ale cărei leitmotive sunt prezentate din prima partitură, variind pe parcursul creației, îmbogățindu-se cu motive noi, care toate la un loc se constituie în final în armonie într-un singur motiv.

*Laitmotivele liricii sale sunt anunțate încă din primul volum al creației poetice. Sunt incluse sâmburele fiecărui motiv ce va apărea în cadrul celorlalte volume. Atitudinea de bază manifestată în volumul de debut, precum și sentimentele caracteristice volumului se vor îmbogăți, motivele se aprofundează, se extind, sentimentele introvertindu-se, depărtându-se de lume astfel, încât în ultimele sale poezii toate motivele și variațiunile lor se regăsesc la un loc reprezentând tot ceea ce era specific poetului pe parcursul vieții sale. Ady lucrează cu simboluri având valențe duble. În poeziile sale nu imaginile sunt asociate gândurilor, nu prin imagini vrea să reprezinte abstractul, ci le gândește în realitate prin imagini. El a fost un poet neliniștit, alarmat, un revoluționat al poeziei. Ady era predecesorul noului curent literar care se afla în avânt în Europa.*¹⁴

*Noi nu numai că-i recunoaștem lui Ady meritele, ci chiar accentuăm valoarea creatoare în toate domeniile care i se cuvin, dar și calitatea sa de promotor de epocă, în locul reverenței umile însă trebuie să așezăm, ca o obligație, corecta sa evaluare,*¹⁵ mai spune criticul Kocsis. *Noi, cei foarte tineri (ca etate), am luat în mâini un Ady gata clasicizat și în bună parte de la el am învățat: noi avem cunoștință doar din auzite de bătăliile purtate de Ady în urmă cu zece ani, iar lozincile și țelurile pe care și le-a propus nu le mai putem resimți ca fiind sangvinic actuale pentru noi. Nonconformismul curajos al poeticii lui Ady Endre își află izvorul în puternicele tradiții reformate din colegiile urmate la Zaláu, Carei, Oradea, Ady dovedindu-se unul din exponenții vitali ai micii burghezii ambițioase, cultivate, pătrunsă de un puternic patriotism local.*

Astăzi, la un veac distanță, opera sa încă reușește să producă asupra cititorului o impresie covârșitoare. Ady a deschis un drum pe care a reușit să umble numai el, toți ceilalți care s-au încumetat să-i calce pe urme s-au rătăcit într-o lume pentru cucerirea căreia puterile

¹³ <http://www.muzeuloctavianogoga.ro/locatarii-de-la-ciucea/ady-endre-5/>, 20.08.2015.

¹⁴ Schöpflin, Aladár; *Ady Endre. Micromonografie*, editura Polis, Cluj-Napoca, 2005, pag. 6.

¹⁵ Kocsis, Francisko; *Efectul admirației. Poeți maghiari din Transilvania*, editura Ardealul, Târgu-Mureș, 2006, pag. 16.

lor s-au dovedit a fi fost mult prea modeste. Pentru a-l înțelege pe Ady Endre, nu este suficient să citești despre el sau să crezi ce spun criticii, trebuie să-i citești creația, pentru a-ti crea propria impresie despre acest mare poet transilvănean, concluzionează criticul Kocsis în antologia sa.¹⁶

Bibliografie:

1. Bibliografie primară:

- Borbely, Sandor; *Igy Élt Ady Endre*, editura Mora Ferenc, 1989;
- Endre, Ady; *Poemele tuturor tainelor. Antologie lirică*, cuvânt înainte: Marin Sorescu, Prezentare: A. E. Baconski, Ediție îngrijită de Ion Acsan, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 1995;
- Endre, Ady; *Osszes Versei I*, editura Szepirodalmi, Budapesta, 1989;
- Endre, Ady; *Osszes Versek*, editura Szepirodalmi, Budapesta, 1955;
- Endre, Ady; *Versek*, editura Kriterion, București, 1979, vol. I;
- Halász, Elod; *Nietzsche és Ady*, Editura Ictus, 1995;
- Kocsis, Francisko; *Efectul admirației. Poeți maghiari din Transilvania*, editura Ardealul, Târgu-Mureș, 2006;
- Schöpflin, Aladár; *Ady Endre. Micromonografie*, editura Polis, Cluj-Napoca, 2005;
- Varga, József; *Ady és kora (Ady și epoca lui)*, 1977, editura Kossuth, Budapesta.

2. Bibliografie online:

- www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=7718, 27.10.2015;
- www.agerostuttgart.de/REVISTA_AGERO/ISTORIE/Iubirile%20lui%20Ady%20Endre%20de%20Brudascu.htm, 27.07.2015;
- www.muzeuloctaviangoga.ro/locatarii-de-la-ciucea/ady-endre-5/, 20.08.2015;
- <http://stefandincescu-octavianvoicu.blogspot.ro/2015/04/blog-post.html>, 23.08.2015;
- www.poezie.ro, 20.08.2015;
- www.versuri-si-creatii.ro, 23.08.2015, traducere și adaptare de Octavian Goga.

¹⁶ Kocsis, Francisko; *Efectul admirației. Poeți maghiari din Transilvania*, editura Ardealul, Târgu-Mureș, 2006, pag. 17.